

Лазебна О. А.,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Дичка Н. І.,
старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАЛЕНТІСНУ ХАРАКТЕРИСТИКУ ДІЄСЛІВ, ЩО СПОЛУЧАЮТЬСЯ З ПРИСЛІВНИКАМИ ОЦІНКИ

Анотація. Статтю присвячено вивченню валентно-дистрибутивної характеристики дієслівних одиниць, що вживаються в сполученні з прислівниками оцінки в сучасній німецькій мові Німеччини й Австрії, проаналізовано досвід провідних мовознавців із цього питання. У розвідці подається аналіз наукових підходів до інтерпретації поняття «валентність».

Ключові слова: дієслово, прислівник оцінки, дієслівна валентність, німецька мова Німеччини, німецька мова Австрії.

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми зумовлена її загальнотеоретичною значущістю та визначається відсутністю спеціальних праць із вивчення валентнісних особливостей оцінних дієслівно-прислівникових конструкцій (дієслово + прислівник оцінки) у формально-структурному та змістово-структурному планах на матеріалі німецької мови Німеччини й Австрії, а також підвищеною увагою до вивчення оцінної лексики як комунікативного системного угруповання лексичного складу мови, адже «мова оцінки розкриває індивідуальний спосіб осмислення картини світу, ціннісні орієнтації суб'єкта оцінки та виражається стратегією використання слова у висловлюванні» [4, с. 343].

Під прислівником оцінки у роботі розуміється така одиниця, у семантиці якої закладена потенційна можливість оцінної характеристики дії (1), процесу (2) або стану (3), виражених дієсловами:

1. *Du arbeitest effektiv und gewissenhaft, und ich würde dich gern zum Verkaufsleiter befördern* [14, с. 297].

2. *Ich gehe ziellos durch die Stadt, denn beim Gehen wird es fühlbar, am deutlichsten fühle ich es, und mit einer Erschütterung, auf der Reichsbrücke, über dem Donaukanal, in den ich einen Ring geworfen habe* [12, с. 173].

3. *Ich fühlte mich ständig müde und angeschlagen* [15, с. 372].

У теоретичному обґрунтуванні використовується досвід учених із зазначеної проблематики (Л. Теньєр, Г. Брінкманн, С.Д. Кацнельсон, Г. Хельбіх, С.М. Кібардіна, Б.М. Лейкіна, М.Д. Степанова, Т.Я. Зотова, О.В. Федулова, Т.В. Еберт).

Мета статті полягає у вивченні валентнісних властивостей і оцінного потенціалу висловлень за моделлю «прислівник оцінки (далі – ПО)/дієприслівник оцінки (далі – ДО) + дієслово».

Об'єктом дослідження є дієслівно-прислівникові конструкції сучасної німецької мови Німеччини й Австрії, а **предметом** – валентнісні характеристики й оцінний потенціал висловлень за моделлю «ПО/ДО + дієслово». У виборі предмета дослідження керуємося необхідністю систематизації й інвентаризації дієслівних одиниць, гіпотетично здатних сполучатися з ПО/ДО.

Прислівники та дієприслівники оцінки в роботі умовно об'єднані в одну групу на підставі оцінної категоризації в придієслівній позиції різних ознак діяльності, поведінки людини, її фізичного та психоемоційного стану [5, с. 52].

Дослідження валентнісних характеристик дієслівних одиниць різної семантики в сполученні з ПО/ДО, які вживаються носіями сучасної німецької мови Німеччини й Австрії в діалогічному й авторському мовленні, спирається на велику джерельну базу. Використання широкого ілюстративного матеріалу (загальний обсяг проаналізованого тексту складає близько 2 млн слововживань на майже 7000 сторінках; картошка включає близько 2000 дієслівно-прислівникових оцінних конструкцій; відносна похибка вибірки складає 4,5%, що значно менше критичної величини (33%)) надало науковому викладу авторських ідей переконливості, а висновкам – об'єктивності.

Матеріалом для дослідження стали романи та повісті таких сучасних австрійських письменників, як Інґеборґ Бахманн («Маліна», повісті «Симультан», «Проблеми, проблеми», «Огляд старого міста»), Ельфріде Єлінек («Коханки»), Арно Гайгер («У нас все добре»), Томас Главінік («Життя бажань»), Маріанне Грубер («У замок»), Вольф Хаас («Вічне життя»), Марлен Хаусгофер («Стіна»), Герт Йонке (п'єси «Сучасність спогаду», «Підступність вітрових машин»), Міхаель Кьольмайєр («Мадалін»), Доріс Кнехт («Грубер іде»); романи й повісті німецьких письменників, таких, як Хайнріх Бьоль («Ти їдиш в Гейдельберг дуже часто», «Ностальгія, або жирні плями»), Бернхард Шлінк («Читець»), Зіґфрід Ленц («Хвилина мовчання»), Гера Лінд («Чоловік, який дійсно кохав»), Шарлотте Лінк («Чужий гість»), Гіла Люстігер («Про що ти зараз думаєш?»), Андреас Майєр («Кірілов»), Клеменс Майєр («Коли ми мріяли»), Віола Роггенкамп («Дочка та батько») загальним обсягом 5122 сторінки.

До того ж нами були проаналізовані тексти інтерв'ю, дібрані шляхом суцільної вибірки з німецьких журналів «Der Spiegel», «Brigitte», «NIDO» й австрійської періодики «Hallo. Das Magazin der österreichischen Gewerkschaftsjugend», «Österreich Journal. Das Magazin für Österreicher in aller Welt».

Виклад основного матеріалу. Поняття «валентність» отримало в мовознавстві широке розповсюдження під впливом робіт Л. Теньєра. Здатність дієслів вступати в сполучувальні комбінації з певною кількістю актантів (*actants*) і сирконстантів (*circonstants*) Теньєр порівнює зі сполучуваністю атома [13, с. 13]. Слідом за Л. Теньєром і Г. Брінкманном у зміст поняття «валентність» вкла-

даємо здатність слова (дієслова) керувати іншими словами в реченні. Ці керовані слова називаються актантами. Актанти заміщують у реченні певні позиції, при цьому розрізняють обов'язкові та факультативні позиції (валентності) [6, с. 189–191].

Мовознавець С.Д. Кацнельсон визначив валентність як «властивість слова певним чином реалізуватися в реченні та вступати в певні комбінації з іншими словами» [2]. Проте це тлумачення терміна «валентність» призвело до плутанини в розумінні та вживанні термінів *валентність*, *сполучуваність*, *дистрибуція*. Щоб їх розмежувати, деякі дослідники (наприклад, М.Д. Степанова, Т.Я. Зотова) під валентністю почали розуміти «потенційну сполучуваність», а сполучуваність стали трактувати як реалізовану здатність слова вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами. Дистрибуція – це сума оточень елемента. Якщо йдеться про лексичну семантику, то мається на увазі сума оточень, в яких може перебувати слово [6, с. 190].

Термін «валентність» для Б.М. Лейкіної означає сполучувальну здатність лінгвістичного елемента, його здатність уживатися з іншими елементами того ж класу. Ця здатність і визначається смисловими, граматичними, експресивними та стилістичними факторами [7].

В енциклопедії «Українська мова» (2004 р.) валентність визначено як здатність слова відкривати певну кількість і якість залежних від нього слів, зумовлену його семантичними й граматичними властивостями [9, с. 59].

Дослідниця О.В. Федуллова [10], яка здійснила аналіз німецьких тричленних конструкцій типу *den Mann einen Gelehrten nennen*, *das Buch interessant finden*, під валентно-дистрибутивною характеристикою дієслова розуміє опис кількості актантів, їх морфологічну та синтаксичну характеристику й семантику.

«Носіями валентності» є повнозначні слова, які «самі по собі дають відчуття неповноти висловлення й вимагають заповнення у висловленні» [2, с. 21]. У деяких концепціях «носій валентності» термінологічно визначається як «функтор» [1, с. 9]. Дієслово як частина мови належить до носіїв валентності. Актанти, які вступають у валентнісні відношення з дієсловом, разом із ним утворюють валентнісну структуру [11, с. 41], можуть бути обов'язковими та факультативними.

Щодо валентності дієслова, то виділяють залежні від неї компоненти (актанти) і вільні компоненти (розповсюджувачі). Проблема розмежування актантів і розповсюджувачів належить до кола найбільш важливих питань теорії валентності [8, с. 8]. За кількістю актантів Л. Теньєр виділяє авалентні дієслова (без актанта), моновалентні (з одним актантом), двовалентні (із двома актантами) і тривалентні дієслова (із трьома актантами) [13, с. 13].

Розмежування обов'язкових і факультативних актантів відбувається як у формально-структурному, так і в змістовно-структурному планах. У першому випадку увага приділяється семантиці дієслова та законам організації речення. У другому випадку враховується семантика дієслова та структура ситуації. Тому виокремлюють такі актанти:

а) змістовно та структурно обов'язкові актанти, які не можуть бути випущені в реченні через їх комунікативну надважливість;

б) змістовно обов'язкові структурно факультативні актанти, які проявляють слабший синтаксичний зв'язок із дієсловом, через це вони можуть бути відсутні в реченні, проте бути присутніми в тексті;

в) змістовно та структурно факультативні актанти, менш важливі компоненти ситуації, які обмежені за широтою «місця», що відрізняє їх від розповсюджувачів; вони не завжди відновлюються з контексту, їх відсутність/присутність не призводить до змін семантики дієслова [3, с. 91].

Під час вивчення валентнісних характеристик досліджуваних дієслів-конституентів, які вживаються з ПО/ДО, варто зауважити, що їх уживання розглядається на матеріалі простого відповідного речення або головного речення в реченні складному.

На основі аналізу матеріалів суцільної вибірки одиниць із художніх творів німецьких і австрійських письменників, а також текстів інтерв'ю, дібраних із періодичних видань Німеччини й Австрії, урахувавши критерії частотності та варіативного набору вживаних із цими дієсловами ПО та ДО, сформована група дієслів, яка включає 30 лексем-конституентів (відібраних із початкового корпусу дієслів у кількості 74 одиниць, гіпотетично здатних сполучатися з ПО/ДО), репрезентованих у діалогічному й авторському мовленні з оцінними (діє)прислівниками: (*sich*) *anschauen*, (*sich*) *ansehen*, *antworten*, *arbeiten*, *betrachten*, *bleiben*, *denken*, *fahren*, *finden*, *fragen*, (*sich*) *fühlen*, *gehen*, *kennen*, *kommen*, *lächeln*, *lachen*, *laufen*, *lesen*, *liegen*, *machen*, *reden*, *rufen*, *sagen*, *schlafen*, *sitzen*, *spielen*, *sprechen*, *stehen*, *tun*, *wirken*.

З огляду на те, що основними актантами дієслова є суб'єкт і об'єкт, виділяють суб'єктні й об'єктні валентнісні структури дієслів. Так, згідно з вербоцентричною теорією валентності семантико-структурним центром речення з *finden* є тривалентне дієслово, що визначає своє оточення. Актанти дієслова – компонент, виражений іменником у родовому відмінку (далі – *S* *akk.*), і елемент, який характеризує *S* *akk.* (далі – *Y*). Своєрідність конструкцій проявляється у взаємозв'язку всіх трьох компонентів [10, с. 4].

Так, у наступному реченні відношення дієслова *finden* і *S* *akk.* *Erich* (*Wien*) кваліфікується в традиційній граматиці як об'єктне, а зв'язок компонентів *Erich* і *spießig*, *bourgeois*; *Wien* і *wenig rigolo* називають у лінгвістиці внутрішньою прихованою предикацією, особливістю якої полягає у відповідності смислу передбаченій дійсності.

«*Erich hingegen hätte Jeanne keinen Umgang gefunden für sein kleines Mädchen, und Jeanne hätte Erich spießig und bourgeois gefunden, und die Ansichten beider hätten Beatrix verletzt, aber nun war das Kapitel Jeanne zum Glück abgeschlossen, denn Jeanne hatte zwei junge Engländer „aufgetan“, mit denen sie nach Rom weitertrampfte, denn sie fand Wien wenig rigolo, eine langweilige Stadt, aber ausgerechnet das Cafe Sacher chic, als wäre es doch ein Unterrock war, obwohl weder Jeanne noch sie je einen trugen*» [12, с. 324].

Слід зазначити, що в рамках дослідження були дібрані дієслівні лексеми (30 одиниць), які мають складну систему значень, через це більшість аналізованих дієслів, що сполучаються з оцінними (діє)прислівниками, має не одну, а декілька потенційних валентнісних структур і співвідноситься з двома типами валентності.

Висновки. У результаті дослідження семантики дібраних 30 дієслів і структури ситуацій, в яких траплялися аналізовані дієслівно-прислівникові конструкції, було визначено таке: а) ознаки двовалентної структури проявляють дієслова зі структурно факультативними ПО/ДО: *antworten*, *arbeiten*, *bleiben*, *denken*, *fahren*, *gehen*, *kommen*, *lachen*, *lächeln*, *laufen*, *liegen*, *reden*, *rufen*, *sagen*, *schlafen*, *sitzen*, *spielen*, *sprechen*, *stehen*;

б) ознаки тривалентної структури проявляють такі одиниці: *sich ansehen, sich anschauen, betrachten, finden, fragen, kennen, lesen, machen, tun*; в) дієслова *sich ansehen, sich anschauen, finden* співвідносяться з двома типами валентності; г) лексеми *sich fühlen* і *wirken* є моновалентними дієсловами, оскільки мають змістовно та структурно облігаторні актанти в якості ПО/ДО, які не можуть бути випущені через їх комунікативно-синтаксичну надважливість і закони організації речення.

Література:

- Касевич В.Б. Вопросы теории конструкций с предикатными актантами / В.Б. Касевич, В.С. Храковский // Типология конструкций с предикатными актантами. – Л.: Наука, 1985. – С. 9–17.
- Кацнельсон С.Д. К понятию типов валентности / С.Д. Кацнельсон // Вопр. языкознания. – 1987. – № 3. – С. 20–32.
- Кибардина С.М. Валентность немецкого глагола: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / С.М. Кибардина; Вологодский гос. пед ин-т. – Вологда, 1988. – 580 с.
- Лазебна О.А. До питання про зону норми в структурі оцінної шкали / О.А. Лазебна // *Studia linguistica*. – 2013. – № 7. – С. 343–346.
- Лазебна О.А. Прислівники та дієприслівники оцінки в сполученні з лексико-семантичною групою дієслів зорового сприйняття в сучасній німецькій мові Німеччини й Австрії / О.А. Лазебна // *Лінгвістичний вісник*. Вип. 6. Т. 1. – 2015. – С. 52–56.
- Левицкий В.В. Семасиология / В.В. Левицкий. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
- Лейкина Б.М. Некоторые аспекты характеристики валентности / Б.М. Лейкина // АН СССР. Доклады на конференции по обработке информации. – М.: МГУ, 1961. – С. 50–59.
- Падучева Е.В. Принцип композиционности в неформальной семантике / Е.В. Падучева // *Вопросы языкознания*. – 1999. – № 5. – С. 3–23.
- Українська мова: енциклопедія / [редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблюк та ін.]. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.
- Федулова О.В. Трехчленные конструкции типа /den Mann einen Gelehrten nennen, das Buch interessant finden/ и образующие их глаголы в современном немецком языке: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / О.В. Федулова; Моск. пед. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – М., 1995. – 16 с.
- Эберт Т.В. Семантика и валентность глаголов лексико-семантического поля *lieben*: дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.В. Эберт; Тамб. гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2003. – 184 с.
- Bachmann I. *Sämtliche Erzählungen* / I. Bachmann. – München: Piper Verlag, 2005. – 493 S.
- Helbig G. *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. / G. Helbig, W. Schenkel. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1973. – 458 S.
- Lind H. *Der Mann, der wirklich liebte*. Roman / H. Lind. – 8. Aufl. – München: Diana Verlag, 2010. – 367 S.
- Link Ch. *Der fremde Gast*. Roman / Ch. Link. – München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2005. – 480 S.

Лазебная Е. А., Дычка Н. И. К вопросу о валентностной характеристике глаголов, употребляемых с наречиями оценки

Аннотация. Статья посвящена изучению валентно-дистрибутивной характеристики глаголов, которые употребляются в сочетании с наречиями оценки в современном немецком языке Германии и Австрии, проанализирован опыт ведущих лингвистов относительно этого вопроса.

Ключевые слова: глагол, наречие оценки, глагольная валентность, немецкий язык Германии, немецкий язык Австрии.

Lazebna O., Dychka N. On valency characteristic of verbs, combined with adverbs of evaluation

Summary. The present article explores verb valency, which is seen as a universal semantic-grammatical category specifying the correlation between potential actants and actualized ones. Valency is analyzed through the example of the group of verbs in modern German Standard German and Austrian German. The results presented here have been verified only with limited groups of verbs. The views of famous linguists on this problem are analyzed. Scientific approaches to interpretation of the verb valency are investigated.

Key words: verb, adverb of evaluation, verb valency, German Standard German, Austrian German.